

Еде Еган

ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ НАШИХ КАРПАТ

KÁRPÁTAIK KÖZGAZDASÁGI HIVATÁSA

INTŐ SZÓ
A MAGYARORSZÁGI „HAVASI GAZDASÁG”
FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN

A TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
1890. MÁRCIUS 8-ÁN TARTOTT CYÜLÉSÉN

ELŐADTA
BOROSTYÁNKŐI EGÁN EDE
AZ ÁLLATTENYÉSZTÉSI OSZTÁLY VEZETŐJE
A M.K. FÖLDM. MINISZTÉRIUMBAN

B U D A P E S T
PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG
1890

ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ НАШИХ КАРПАТ

ПОВІДОМЛЕННЯ
В ІНТЕРЕСАХ РОЗВИТКУ ПОЛОНІНСЬКИХ
ГОСПОДАРСТВ УГОРЩИНИ

ПРЕЗЕНТОВАНО 8 БЕРЕЗНЯ 1890-ГО РОКУ
НА ЗАСІДАННІ КОМІСІЇ З НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
УГОРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

ВИГОЛОСИВ
ЕДЕ ЕґАН з БОРОШТЯНКИ,
КЕРІВНИК ВІДДІЛУ ТВАРИННИЦТВА МІНІСТЕРСТВА ЗЕМЛЕРОБСТВА
УГОРСЬКОГО КОРОЛІВСТВА

✱

Б У Д А П Е Ш Т
АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО „ПЕШТСЬКА ДРУКАРНЯ”
1890

ЗМІСТ

Вступ	6
Відставання гірської місцевості з погляду освіченості місцевого населення	7
Сільське господарство гірської місцевості в порівнянні з Швейцарським.....	10
Розширення територій наших полонин	16
Ґрунти наших полонин	28
Клімат полонин	29
Рослинність полонин	33
Класифікація полонин	34
Економічне значення кращого використання полонин	37
Два чинники, які сприяють майбутньому	40
Заходи на підтримку економічного розвитку полонин.....	44
Підсумок	50

ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАШИХ КАРПАТ

ПОВІДОМЛЕННЯ В ІНТЕРЕСАХ РОЗВИТКУ ПОЛОНІНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УГОРЩИНИ

Якщо проведемо паралель між сьогоднішньою Угорщиною та Угорщиною декілька десятиліть тому, маємо визнати, що за винятком декількох заморських країн та деяких країн нашого континенту, які з економічної точки зору знаходяться в більш сприятливих умовах (під яким розумію, в першу чергу, найближчу східну сусідню країну – Румунію), мало є таких країн, які за такий короткий час здійснили б настільки великий економічний прогрес, як Угорщина.

Все ж ми б помилились, думаючи, що цей розвиток був повним та всеохоплюючим. І тільки, якщо дослідити, побачимо, що цей прогрес стосувався лише окремих галузей економіки у певних зручно розташованих регіонах, тобто був винятково частковим.

В нашій країні, як і в інших країнах, культурний прогрес має два напрями.

Перший, той природний, поступовий розвиток крок за кроком, який був утрачений переселеними народами у нових місцях їх постійного проживання з часів великого переселення народів у західну частину континенту, внаслідок чого їх давні східні центри культури втратили свій домінуючий вплив. З тих пір по всій Європі запанував напрям поширення народного просвітництва, культури та ідей цивілізації із заходу на схід.

Відомий нам другий напрям народного просвітництва виявляється у радіальному поширенні ідей із місцевих центрів, що сформувалися завдяки вигідним шляхам сполучення або їх вдалому природньому розташуванню. Подібні центри є у багатьох місцевостях нашої країни.

Обидва ці напрями прогресу та економічного розвитку є природніми. Від загального потоку відстали ті регіони, які, в основному, все ще перебувають на старих, первинних стадіях життєдіяльності. З одного боку, вони розташовані найдалі від прогресу, що надходить до нас із заходу та північного заходу, а, з другого боку, в цих районах відсутні сучасні комунікації.

Отже, чим більший прогрес у містах, які є культурними центрами нашої батьківщини та в їх безпосередніх околицях, а також в західній частині країни, тим помітнішим і тим у більш темних тонах виявляється

відставання великих регіонів, які ми називаємо північно-східними, східними та південно-східними гірськими місцевостями.

Метою цього повідомлення є детальніше знайомство з особливостями даної гірської місцевості, вказати на чинники можливого економічного піднесення даного регіону, які до цього часу є далекі від об'єктивної оцінки.

Відставання гірської місцевості з погляду освіченості місцевого населення

Наш гірський регіон значно відрізняється від гірських районів інших країн. Хоча в інших країнах населення гірських районів за розвитком думки, світосприйняттям, станом бізнесу та загального життєвого рівня в основному також відстає від інших груп населення, проте залишається міцним, кремезним, здоровим та задоволеним.

В інших країнах ми бачимо, що з гірських регіонів податки надходять найрегулярніше; там бідна людина харчується різноманітно, загалом люди живуть у достатку; для війська найбільш міцних та кремезних солдатів дають саме ці регіони.

А у нас відбувається все навпаки, бо за окремим винятком, якраз у гірських регіонах населення є найслабшим, найбільш виснаженим і найбіднішим.

Наведу ряд підтверджуючих даних про те, на скільки освіченість та рівень життя людей і економічні умови на верховині різняться від низинних регіонів країни.

По-перше, наголошую, що стосовно даного питання нижче я порівнюю умови 31-х гірських комітатів з 32-ма рівнинними комітатами.

В 32-х низинних комітатах загальна кількість населення, *що не вміє писати та читати*, становить на 10 000 осіб населення 4942, а в гірських 31 комітатах кількість неграмотних – 5861 осіб.

Порівнявши ці дані між певними комітатами отримаємо наступний результат:

<i>Не вміють писати та читати:</i>	<i>на 10 000 осіб населення</i>
Марамарошський комітат	8 800
Торда-Араньошський комітат	8527
Чікський комітат	7427
Бестерце-Насодський комітат	7310

<i>Супроти:</i>	<i>в цілому на 10 000 осіб населення</i>
1. Шопронського комітату	3248
2. Дьєрського комітату	3782
3. Вахшського комітату	3927
4. Толна комітату	3984

В гірських комітатах *кількість осіб, що відвідують школу з числа осіб, котрі за віком підлягають загальній обов'язковій освіті, загалом набагато нижча від тих, що проживають в рівнинних комітатах.*

<i>Наприклад:</i>	
Марамарошський комітат	40,83 %
Сатмарський комітат	44,55 %
Алшо-Фегер комітат	56,56 %
Торда-Араньошський комітат	60,18 %
Сіладзьський комітат	61,45 %

<i>Супроти:</i>	
Мошонського комітату	94,68 %
Шопронського комітату	92,71 %
Толна комітату	94,79 %
Вахшський комітату	95,11 %
Бараня комітату	96,86 %
і т.д.	

Стосовно співвідношення державних та сільських доріг:

- в рівнинних регіонах на 100 км – 16,9 км;
- в гірських регіонах на 100 км – 12,2 км державних та сільських доріг.

А якщо брати до уваги загальну *вартість спожитих поживних речовин*, що є дуже важливим показником при порівнянні матеріального стану населення та його фізичної сили, бачимо що щорічна вартість спожитих поживних речовин одним чоловіком становить:

- в 31-х гірських комітатах тільки 79 форинтів 84 крайцарів;
- в 32-х рівнинних комітатах 92 форинтів 38 крайцарів.

Ще більш помітна різниця, якщо порівняємо окремі *левні* гірські та низинні комітати. Адже вартість спожитих поживних речовин одним чоловіком становить у:

Ліптовському комітаті	59 форинтів 74 крайцарів
Марамарошському комітаті	64 форинтів 90 крайцарів
Арва комітаті	70 форинтів 09 крайцарів
Сіладьському комітаті	71 форинтів 03 крайцарів
Туроцькому комітаті	69 форинтів 78 крайцарів

Супроти:

Чонградського комітату	108 форинтів 57 крайцарів
Яс-Солнокського комітату	105 форинтів 58 крайцарів
Пожоньського комітату	105 форинтів 35 крайцарів
Бараня комітату	103 форинтів 60 крайцарів,
і т.д.	

Наведені дані вказують на дуже плачевний загальний стан гірської місцевості, з яких досить чітко вимальовується, що в цих, природою настільки обдарованих регіонах, де мав би панувати добробут та задоволення потреб, ми можемо бачити самих зубожілих, слабих, виснажених, прикутих до землі селян, які проживають в злидених умовах.

Така бідність породжує і ту фаталістичну апатію, яка, з політичної точки зору, характеризує найнижчий ступінь усвідомлення обов'язків громадянина – жорсткий індіферентизм. Дарма будемо шукати на наших полонинах таких господарників, як Гофер Андраш, Шпекбахери чи Вінкелриди.

А якщо аналізувати кількісне та якісне співвідношення людського матеріалу, то зниження кількості населення через еміграцію набирає жажливого розмаху. Реєстри рекрутів дають сумну картину якісної девальвації людського матеріалу.

Та ненайприємнішою є констатація факту, що вищенаведене економічне становище даного регіону найближчим часом не зміниться.

Немає сумніву, що інтелектуальний розвиток населення ще протягом найближчих десятиліть залишатиметься на тому ж низькому рівні, як і в наш час; населення не в змозі усвідомити свій стан, не виявляє потягу до підприємництва, а по відношенню до задоволення своїх інтересів позбавлене найменшого відчуття реальності.

Не можна не помітити, що в цих регіонах, як правило, ще не відчувається навіть першого подиху в пробудженні економічної свідомості.

Якщо досліджувати причини такого стану, то їх необхідно шукати не тільки в низькому рівні освіченості гірського населення (бо певну різницю в освіченості гірського населення та жителів рівнини, хоча і в не такій мірі, як у нас, все ж можна помітити і в інших країнах), а в основному в тому, що населення наших гірських регіонів в порівнянні з гірським населенням західних країн самотужки не спроможне належним чином використати переваги місцевого сільськогосподарського становища.

Без сумніву, у нас в гірських регіонах земля обробляється інтенсивніше, ніж в рівнинних регіонах і, таким чином, тут мали бути більш розвинуті умови. Однак історичний досвід показує, що прогрес у сільському господарстві іде від великих землевласників. Отже, в тих регіонах, де немає великих землевласників, немає і поступального розвитку сільського господарства.

Умови господарювання наших гірських регіонів розвинулись із господарювання на рівнинних та пагорбкуватих місцевостях. *Гірське сільське господарювання характеризується гіршими ґрунтами, більш суровими кліматичними умовами, меншим капіталовкладенням та високою професійністю.*

Ця частина країни за своїм географічним розташуванням, за ґрунтами, за кліматичними та транспортними умовами, різко відрізняється від показників по країні в цілому, а також за особливостями ведення сільського господарства, поширених в Угорщині. Тому заходи, спрямовані на підняття цінностей даного регіону, мають виходити із зовсім інших позицій.

Сільське господарство гірської місцевості в порівнянні з Швейцарським

Щоб з'ясувати на скільки ми відстали і яким шляхом нам необхідно розвивати економічні відносини, давайте розглянемо приклад країни, котра за рівнем розвитку гірських регіонів грає провідну роль у Європі – Швейцарії.

Наведемо два приклади.

За кордоном щодо Угорщини поширена думка, ніби вся країна є великою рівниною і розглядають наші умови, виходячи з рівнинних ха-

рактистик. А у нас, хто знайомий зі Швейцарією і знає її тільки завдяки глетчерам, вважають її суцільно гірською.

Наступні дані доводять, що обидві точки зору є помилковими, а правомірним є тільки безпосереднє порівняння між собою гірських регіонів цих країн.

Порівняймо наші 9 гірських комітатів, загальна площа яких трохи більша від Швейцарського гірського регіону, а території, придатні для вирощування кормових культур, подібні до Швейцарських.

1. Чік,
2. Марамарош,
3. Гуняд,
4. Крашшо-Серень,
5. Гаромсейк
6. Бестерце-Насод
7. Удваргель,
8. Себен,
9. Тренчейн.

Розглянемо, насамперед, площі:

		В Швейцарії		У вищенаведених 9-х гірських комітатах Угорщини	
		Всього, голдів	% всієї площі країни	Всього, голдів	% площі 8-и комітатів
Площі, що обробляються	Луки	1 199 177	16,5	1 052 171	13
	Пасовища та полонини	1 375 782	20,5	1 625 432	18,1
	<i>Всього лук, пасовищ, полонин</i>	2 574 959	37,0	2 677 603	31,1
	Рілля, виноград, сади, тощо	1 138 186	16,3	1 883 698	21,4
	Ліси	1 342 340	18,0	4 109 962	47,0
	<i>Вся площа, що обробляється</i>	5 055 485	71,4	8 661 263	93,5

Неродючі площі	Неродючі	1 447 514	20,2	117 381	0,5
	Глетчери	320 268	4,5		
	Озера	239 149	3,4		
	Міста, села та будівлі	28 153	0,5		
	<i>Вся неродюча площа</i>	2 035 084	28,6	117 381	0,5
Вся площа		7 190 569	100	8 778 644	100

Отже, площа, що використовується для сільськогосподарського виробництва:

В Швейцарії:	5 149 899 кадастрових голдів*
В 9-и угорських комітатах	4 381 965 –“–

А також луки, пасовища та полонини, тобто вся площа для вирощування кормів

у Швейцарії	2 574 959 –“–
В 9-х комітатах Угорщини	2 677 603 –“–

за структурою майже така сама.

Отже, що стосується умов, створених самою природою, великої різниці немає. Більше того, природні умови у нас є більш сприятливими, бо в Швейцарії непридатна територія становить 28%, а у нас тільки 0,5 %.

А зараз порівняємо, як використовується ця площа в Швейцарії і в якому співвідношенні знаходиться вона у нас:

Поголів'я наступне:	В Швейцарії	В 9-и угорських комітатах
ВРХ	1 212 583 шт.	763 039 шт.
Свині	349 917 –“–	411 763 –“–
Вівці	341 804 –“–	1 254 454 –“–
Кози	416 323 –“–	133 704 –“–

* голд – стара одиниця виміру площі. 1 голд = 5755 м² = 57,55 ар = 0,5755 га (примітка перекладача)

З цих даних видно, що стосовно вирощування свиней, а особливо овець, наші умови є досить добрими, але по відношенню до вирощування ВРХ, що є найголовнішим з погляду ефективного використання полонин, ми значно відстаємо від Швейцарії, оскільки поголів'я ВРХ на подібній площі 549 544 голдів на 42 % є меншою.

Отже, виходячи з того, що в гірській місцевості джерелом найбільшого природного прибутку є виробництво молока, то воно у порівнянні з швейцарськими даними, в нас є дуже низьким. З вищенаведеного поголів'я, якщо ми врахуємо і молоко овець (хоча в Швейцарії мова йшла тільки про коров'яче молоко), отримаємо наступні результати:

		Швейцарії	9 угорських областей
Річне виробництво молока		16 ½ мільйон гектолітрів	950 000 гектолітрів
Річне виробництво сиру		300 000 центнерів	95 000 центнерів
З них реалізується	в % відношенні	87 %	20 %
	кількість	245 000 центнерів	19 000 центнерів
	вартість	28 000 000 форинтів	950 000 форинтів
Прибуток на 1 особу населення		16 форинтів	0 форинтів 45½ крайц.

Ще виразнішою є різниця, якщо зіставити між собою окремих кантон Швейцарії з комітатом Угорщини. Наприклад, Бернський кантон займає площу, як половина Марамарошського комітату:

	В Бернському кантоні Швейцарії	В половині Марамарошського комітату
Площа с/г використання	244 205 га	255 330 га
Кількість дійних корів	142 388 шт.	17 533 гол. та 32 600 гол. дійних овець
На 100 гектарів (з площі с/г призначення)	58 шт. корів	7 гол. корів та 13 дійних овець
Одна сироварня припадає в середньому	на 222 шт. корів	на 12 000 гол. корів (оскільки на всій Марамарошщині існує всього 3 сироварні

Кількість молока, яка поступила протягом року в 639 сироварні Бернського кантону	143 мільйонів літрів	—
Кількість молока, що виробляється протягом року в половині Марамарошського комітату	—	6,5 мільйонів літрів
З прибутку від сиру Бернського кантону припадає на 1 голд площі с/г використання	19 форинтів	—
З вартості всього молока, яке виробляється в половині Марамарошського комітату припадає на 1 голд площі с/г використання	—	0 форинтів 43 крайцарів

Вже навіть ці загальні вищенаведені дані свідчать, що у Швейцарії в сільськогосподарському виробництві основну роль відіграє виробництво кормів та тваринницька продукція, вироблена на цих кормах.

Стає ще більш зрозумілим, якщо порівняємо той прибуток, який поступає від площ, призначених для виробництва кормів у Швейцарії, з прибутком, що поступає від площ, призначених для вирощування зернових культур.

Отже, вартість річного урожаю кормових культур зі всіх лук та ріллі Швейцарії становить 447 мільйонів франків

Річний прибуток від пасовищ та полонин Швейцарії: 139 мільйонів франків

Отже, річна вартість виробництва кормів, всього: 586 мільйонів франків

Однак виробництво зерна у Швейцарії наступне:

	в центнерах	у франках
Всього, власне виробництво	4 375 000	77 429 000
Власні потреби країни	7 860 000	151 863 000
Імпорт додатковий	3 484 000	74 434 600

Отже, прибуток від площ, призначених для виробництва кормів, у вісім разів більший, ніж від площ, призначених для зерновиробництва.

А у нас в 9-х гірських комататах:

Вартість сіна, заготовленого з 1 052 471 голдів пасовищ	22 273 524 фт.
Чистий прибуток, отриманий від 1 625 432 голдів пасовищ та полонин	1 625 432 фт.
Отже, загальний прибуток з 2 677 603 голдів, призначених для виробництва кормів	23 898 956 фт.

А з площі ріллі розміром 1 714 362 голдів використовується для зерновиробництва:

	<i>голд</i>	<i>Вартість отриманого зерна в форинтах</i>
1. Виробництво пшениці	275 679	10 192 893
2. Виробництво кукурудзи	358 260	9 640 260
3. Виробництво вівса	222 865	4 041 032
4. Виробництво жита	137 601	3 609 518
5. Виробництво ячменю	90 299	2 244 715
<i>Вся площа, призначена для зерновиробництва</i>	<i>084 70</i>	<i>29 706 118</i>

Отже, поки в Швейцарії прибуток від площі, призначеній для вирощування кормових культур у вісім разів більший, ніж від площі, призначеної для вирощування зернових культур, доти в наших 9 комітатах, подібних за площею та природними умовами, навпаки: прибуток від зернових культур набагато більший від кормових культур.

Слід ще окремо відмітити, що зерновиробництво у Швейцарії відбувається в основному для підтримання сівозміни та для отримання соломки для підстилки і її площа з кожним роком скорочується на користь кормовиробництва.

А у нас господарі гірських областей не можуть відступити від звичок рівнинного господарювання і без будь якого осмислення культиву-

ють все ті ж культури, які характерні для рівнини, а не для гірської місцевості.

Отже, економічні переваги романтичних гір та прекрасних низин Швейцарії перед нашими гірськими місцевостями в основному полягають у тому, що там підтримується, в першу чергу, той метод культивування, який найбільше відповідає географічному розташуванню та ґрунтовим і кліматичним особливостям.

З цих даних ясно видно, яка велика різниця між повним і неповним використанням та оцінкою полонин.

Якщо зробити висновки з вищевказаного порівняння, то не можемо заперечити або випустити з поля зору той факт, що від вищевказаної країни, яка з погляду економіки є зразком господарювання у гірських місцевостях, нас відрізняє не тільки відстань в кілька тисяч кілометрів із заходу на схід, але і їхня на кілька століть давніша культура гірського господарювання.

Залишається фактом те, що 25 % площі, використаної для сільського господарства в 11 комітатах з 63-х комітатів Угорщини становлять гірські місцевості.

Також є фактом, що в 11 комітатах з 63-х комітатів Угорщини загальна площа лук та пасовищ, в тому числі і полонинських пасовищ переважає площу ріллі; і ще маємо 35 комітатів, де площа, призначена для вирощування кормових культур, відіграє мізерну роль.

Отже, у значній частині країни вирощування зернових культур є тільки допоміжною галуззю, а сільськогосподарський прибуток в основному залежить від результатів тваринництва. В таких місцевостях, при стимулюванні прагнення до сільськогосподарського прогресу необхідно надавати перевагу правильному використанню сінокосів та пасовищ.

Розширення територій наших полонин

Вище я кілька разів користувався виразом "полонини". Але правомірність використання цього виразу я маю ще довести, адже ні в кадастрових працях, ані в статистичних звітах території, що використовуються за сільськогосподарським призначенням, цим виразом не позначаються.

Венцел Густав у своїй праці „Історія сільського господарства Угорщини“ на с. 202 коротко згадує про полонинський випас, де відмічає, що з погляду гірського випасу особливої уваги заслуговують 4 регіони:

1. *Регіон високих Татр.* (Ліпто, Сепеш, Туроц). Полонини цих місцевостей, згідно з Венцелом, почали розвиватись починаючи від поселення сасів. Місто Кешмарк („Forum Casei“) у 1269-у році отримало привілей від Бейли IV-го. Центрами були: Гіба, Корона, Лібіца (Лейбіц).

2. *Марамарошські гори*, які становлять найвищу частину Карпатських полонин, і, як пише Венцел, достовірна інформація про них з'явилася тільки після татарського нашествия, отже, починаючи з XIV-го століття.

3. *Бігарські гори*, тобто, гірська місцевість між Угорщиною та давньою Трансильванією.

4. *Полонини Сейкейщини.*

Хоча у цій праці наші полонини були класифіковані правильно, однак у ній відсутні будь-які відомості про їх територію, *протяжність та розташування.*

Згодом, вивчаючи статистичні праці *Галгоці, Гунфалві та Ланга*, а також інші роботи, що стосуються даної теми, я не зустрів вираз „полонини“ і так само не знаходив достовірні відомості про параметри полонин.

Міністерство землеробства сім років тому створило „Відділ контролю за виробництвом молока“ з метою розвитку цієї важливої галузі тваринництва, щоб молочне виробництво розвивалось з урахуванням місця розташування, кліматичних умов та загальної економічної ситуації і щоб його можна було підтримувати. З моменту створення даного органу, керівником якого мене призначили, найбільше значення отримало в моїй діяльності освоєння нової галузі нашої батьківщини – виробництво молока. Свою увагу необхідно було націлити на ті місцевості, які завдяки їх природним та географічним особливостям слід було підтримати в першу чергу, – на полонини.

Наскільки дозволяли мої службові обов'язки, я витрачав свій час на об'їзд полонин та на глибоке вивчення їх стану. Сьогодні сміливо можемо сказати, що ці регіони настільки віддалені від шляхів сполучень, що ігноруються більшою частиною наших землевласників. Так само і для тутешніх мешканців полонини є маловідомими, а тому й незаселені. Переважно більшість цих куточків країни я обійшов пішки.

Отже, я мав можливість особисто переконатись в тому, що наші полонини, яких нема ні в статистичних звітах, ні на картах, в дійсності існують на значній території.

На власні очі я переконався, що в більшості місць наших Карпат, якщо з гірських долин вибратися у гори, після чого пройти крізь лісові

масиви, все вище піднімаючись, нарешті в найвищій частині гір знайдемо ділянки пасовищ, які покриті свіжими, соковитими зеленими травами, що тягнуться, здається, без кінця. Вигнані на ці пасовища стада корів та отари овець потрапляють у справжнє ельдорадо (казковий край) полонин з їх смачними травами, свіжими джерелами, чистим та гартуючим повітрям. Для тих, чия нога вступає вперше в цю місцевість, все це здається дивним, незвичайним і, свого роду, захоплюючим світом.

Полонини здаються блаженним оазисом посеред неосяжних лісів наших гірських місцевостей: про їх захоплюючу суть та своєрідну красу ті, хто проживають на рівнині, в долинах навіть уяви не мають.

Таким чином, переконавшись в тому, що в нас полонини є, я своїм першочерговим завданням постановив зібрати відомості про території поширення полонин та їх сучасне використання.

Це було нелегким завданням, адже, як я вище вказував, достовірних офіційних даних з цього питання не було і, мабуть, їх немає до сьогодні.

Мені все ж вдалось отримати певний опис цих місцевостей від лісників та землевласників, котрі самі цікавились полонинами. На основі зібраних на даний час відомостей можу надати приблизну інформацію про наші полонинські пасовища.

Для кращого огляду полонин я виготовив карту, тобто доповнив відому карту лісів п. Бодо Альберта, головного державного лісника, моїми власними даними. Таким чином, карта охоплює приблизно *всю територію полонин країни*.

Наперед зауважую, що на виготовленій мною карті, полонинами були визнані лісові галявини, що знаходяться вище 600 метрів, а також ті пасовища, які знаходяться на такій висоті, де дерева вже не ростуть. Крім цього, на моїй карті позначені пасовища, які на картах лісів вказані як „ліси”. Це я зробив тільки там, де я переконався на власні очі, що дана територія нині є «пасовищем», а не «лісом». Адже метою моєї карти, на відміну від карти лісів, є відобразити *реальне на даний час існуюче становище*, а не вказану лісниками, приблизну, бажану в майбутньому ситуацію.

З вищенаведеного випливає, що ця карта не може вважатися точною і показує територію наших полонин в загальному.

На основі даної карти у нас в 35-х комітатах можна знайти полонини. 35 комітатів можна поділити на 3 групи:

I група:

«Полонинськими» комітатами можна вважати наступні три комітати:

	<i>Полонини (голд)</i>
1. Комітат Чік	153 000
2. Комітат Марамарош	140 000
3. Комітат Гуняд	134 000

II група

Перелік двадцяти комітатів, в яких полонини відіграють незначну роль:

	<i>Полонини (голд)</i>
Комітат Крашшо-Серень	130 000
Комітат Гаромсейк	120 000
Комітат Бестерце-Насод	90 000
Комітат Себен	85 000
Комітат Тренчен	80 000
Комітат Колож	80 000
Комітат Бігар	70 000
Комітат Торда Араньош	65 000
Комітат Удваогель	60 000
Комітат Сепеш	55 000
Комітат Унг	47 000
Комітат Марош-Торда	34 000
Комітат Алшо-Фегер	32 000
Комітат Арва	30 000
Комітат Фогараш	28 000
Комітат Брашшо	28 000
Комітат Ліпто	27 000
Комітат Берег	26 000
Комітат Туроц	18 000
Комітат Новград	16 000

III група

Перелік 12-и комітатів, в яких площа полонин незначна і займає незначну частину комітату:

	<i>Полонини (голд)</i>
1. Комітат Дьемер	15 000
2. Комітат Зольом	15 000

3. Комітат Земплин	14 000
4. Комітат Арад	12 000
5. Комітат Нітра	5 000
6. Солнок*-Добока	4 000
7. Комітат Сіладь	3 000
8. Комітат Барш	2 000
9. Комітат Сатмар	2 000
10. Шарош	2 000
11. Комітат Абауй-Торна	1 000
12. Комітат Гонт	1 000

Приблизний перелік полонин Угорщини

№ п/п	Назва комітатів	Полонини				Площа полонин, по відношенню до площі лісів, % останнього	Приблизний облік полонин	
		площа, в кат. Голд	З них поділяються на категорії				з площі	
			нижні полонини	середні полонини	високі полонини		пасовищ	лісів
			%	%	%		Кат. голд.	Кат. голд.
1	*Чік	153 00	15	80	5	-*	-	-
2	Марамарош	140 000	15	70	15	15	100 000	40 000
3	Гуняд	134 000	20	70	10	22	114 000	20 000
4	*Крашшо-Серень	130 000	50	35	25	-*	130 000	-
5	Гаромсейк	120 000	30	70	-	30	-	120 000
6	Бестерце-Насод	90 000	40	20	40	26	70 000	20 000
7	Себен	85 000	40	40	20	32	65 000	20 000
8	Тренчен	80 000	90	10	-	24	60 000	20 000
9	Колож	80 000	20	60	20	30	50 000	30 000
10	Бігар	70 000	60	40	-	15	70 000	-
11.	Торда-Араньош	65 000	15	70	15	35	40 000	25 000
12	Удваргель	60 000	80	20	-	30	-	60 000
13	Сепеш	55 000	45	35	20	20	20 000	30 000
14	*Унг	47 000	100	-	-	-*	47 000	-
15	Марош-Торда	34 000	-	60	40	10	34 000	-

16	Алшо-Фегер	32 000		100	-	20	27 000	5 000
17	*Арва	30 000	50	40	10	-	30 000	-
18	Фогараш	28 000	50	20	30	18	20 000	8 000
19	Брашшо	28 000	35	15	50	26	10 000	18 000
20	Ліпто	27 000	20	30	50	15	24 000	3 000
21	Берег	26 000	50	50	-	10	26 000	-
22	Туроц	18 000	30	70	-	20	18 000	-
23	Новоград	16 000	100	-	-	8	14 000	2 000
24	Дьемер	15 000	20	70	10	5	13 000	2 000
25	Зольом	15 000	100	-	-	7	14 000	1 000
26	Земплейн	14 000	100	-	-	5	14 000	-
27	Арад	12 000	100	-	-	4	12 000	-
28	Нітра	5 000	20	70	10	2	5 000	
29	Солнок-Добока	4 000	100	-	-	2	4 000	-
30	Сіладь	3 000	100	-	-	2	3 000	-
31	Барш	2 000	90	10	-	1	2 000	-
32	Сатмар	2 000	100	-	-	1	2 000	-
33	Шарош	2 000	100	-	-	1	2 000	-
34	Абауй-Толна	1 000	100	-	-	0,5	1 000	-
35	Гонт	1 000	100	-	-	3	1 000	-
36	ВСЬОГО	1 624 000					1 042 000	424 000

* зірочкою позначені площі полонин 4-х комітатів, одержаних з друкованих джерел, а в інших комітатах були виявлені шляхом оцінки.

З наведених даних видно, що стосується площ, зайнятих нашими полонинами, то дійсно можемо бути спокійними, адже площа **1 ½ мільйонів** гольдів, що приблизно відповідає тій площі, яку в Угорщині протягом 1 року засівають ячменем, і площі, яка становить приблизно 1/3 частину засіяної пшеницею, справді заслуговує того, аби питання кращого використання полонинських територій в майбутньому стало важливим пунктом нашої економічної програми.

Після цього, щоб краще зрозуміти стан полонин, наводжу приклади всіх площ важливих комітатів по вирощуванню кормів з вищенаведених 35-и комітатів, зіставляючи їх із площею, що використовується для вирощування зернових культур.

Перелік площ лук, пасовищ та полонин, а також їх співвідношення до площ ріллі

№ п/п	Комітати	Лук	Пасовища	Полонини	Всього луків, пасовищ та полонин	Рілля	Сума площ, що використовується в с/г	Лук, пасовища та полонини становлять % всієї площі, що призначена для с/г виробництва	Площа ріллі, по відношенню до площ луків, пасовищ та полонин
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Марамарошський	318 580	104 404	140 000	563 184	184 911	750 456	74	1:5
2	Чік	184 789	-	153 000	337 789	119 600	462 938	73	1:3
3	Бестерце-Насод	105 792	71 676	90 000	267 468	129 730	405 993	63	1:2
4	Удваргель	94 863	66 203	60 000	215 066	126 271	345 735	62	1:2
5	Себен	88 455	41 312	85 000	214 767	125 963	351 601	60	1:2
6	Фогараш	75 984	40 755	28 000	144 739	67 913	251 476	59	1:1
7	Ліпто	44 042	47 947	27 000	103 989	64 092	179 783	58	1:1 1/2
8	Гуняд	169 502	91 054	134 000	394 556	284 927	706 380	57	2:3
9	Гаромсейк	66 140	22 936	120 000	209 076	153 010	370 822	57	1 1/2:2
10	Зольом	71 929	25 907	15 000	110 836	78 619	190 788	57	1:1 1/2
11	Колож	149 269	73 561	80 000	302 820	282 276	615 517	50	1:1
12	Торда-Араньош	113 218	47 576	65 000	225 794	196 380	438 053	49	1:1
13	Брашшо	41 783	18 176	28 000	87 859	104 031	169 043	48	1:1
14	Алшо-Фегер	110 370	44 649	32 000	187 019	227 738	438 534	43	1 1/2:1
15	Туроц	17 613	5 150	18 000	40 763	55 753	95 519	43	1:1
16	Дьємер	85 297	48 160	15 000	148 457	182 672	340 497	43	1:1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
17	Марош-Торда	85 270	30 159	34 000	149 429	198 309	367 821	42	1:1
18	Тренчен	35 780	94 400	80 000	210 180	262 194	501 134	41	1:1 1/2
19	Унг	58 767	10 715	47 000	116 482	150 817	280 240	41	1:1
20	Берег	79 379	41 785	26 000	146 164	191 152	358 641	40	1:1
21	Крашо-Серень	153 910	141 447	130 000	325 557	327 046	831 512	39	1:1
22	Солнок-Добока	116 858	79 848	4 000	200 706	321 035	544 487	39	3:2
23	Бігарська	173 873	227 719	70 000	471 582	721 843	1 239 790	37	2:1
24	Арва	35 668	14 679	30 000	80 347	141 011	222 888	37	1½:1
25	Селеш	71 859	36 036	55 000	158 895	208 194	369 915	37	1:1
26	Арад	53 510	168 765	12 000	234 275	423 558	682 963	34	2:1
27	Земплайн	104 706	115 507	14 000	234 213	402 085	708 232	33	1:2
28	Сіладь	81 464	74 288	3 000	148 755	268 769	445 778	33	2:1
29	Новград	66 948	84 421	16 000	167 369	302 653	493 855	33	3:1
30	Сатмар	147 459	94 428	2 000	243 887	472 025	735 779	33	2:1
31	Гонт	43 119	46 475	1 000	90 594	174 295	279 811	32	2:1
32	Шарош	32 547	77 778	2 000	112 325	254 732	378 192	29	2:1
33	Абауй-Торна	48 125	57 065	1 000	106 190	243 321	367 857	26	2:1
34	Нітра	67 664	74 271	5 000	145 935	520 443	711 128	20	5:1
35	Барш	42 483	28 140	2 000	72 623	196 431	277 521	19	2½:1
	ВСЬОГО	3 237 015	2 247 392	1 624 000	6 969 690	8 163 799	15 910 679		

Перелік оброблюваних площ різного призначення у 35-и комітатах, в яких наявні полонини

№ п/п	Комітати	Луки	Пасовища	Полонинські пасовища	Рілля	Сади	Виноград	Зарослі очерету	Ліси	Вся площа, що підлягає обробці
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Мармарошський	318 580	104 404	140 000	184 911	2 561	-	-	904 855	1 655 311
2	Чік	184 789	-	153 000	119 600	5 596	-	-	367 195	830 133
3	Бестерце-Насод	105 792	71 676	90 000	129 730	7 017	1 573	105	295 496	701 389
4	Удваргель	94 863	66 203	60 000	126 271	7 843	555	-	141 290	497 025
5	Себен	88 455	41 312	85 000	125 963	7 049	3 822	-	253 285	604 886
6	Фогараш	75 984	40 755	28 000	67 913	3 171	-	-	91 329	250 372
7	Ліпто	44 042	47 947	27 000	64 092	1 702	-	-	192 375	372 158
8	Гуняд	169 502	91 054	134 000	284 927	23 802	3032	63	599 269	1 305 649
9	Гаромсейк	66 140	22 936	120 000	153 010	8 638	-	98	296 203	667 025
10	Зольом	71 929	25 907	15 000	78 619	3 333	-	-	255 853	446 641
11	Колож	149 269	73 561	80 000	282 276	17 240	2 036	1 135	235 742	841 259
12	Торда-Араньош	113 218	47 576	65 000	196 380	12 143	2 264	1 472	146 937	584 990
13	Брашішо	41 783	18 176	28 000	104 031	3 474	160	72	155 959	408 435
1	Алшо-Фегер	110 370	44 649	32 000	227 738	9 118	7 375	289	158 322	596 856
15	Туроц	17 613	5 150	18 000	55 753	1 003	-	-	93 706	189 225
16	Дьемер	85 297	48 160	15 000	182 672	8 069	1 299	-	337 577	678 041
17	Марош-Торда	85 270	30 159	34 000	198 309	15 160	4 046	877	339 629	707 450
18	Тренчен	35 780	94 400	80 000	262 194	7 995	105	-	262 814	723 998

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
19	Унг	58767	10715	47000	150817	11299	-	-	257939	538179
20	Берег	79379	41785	26000	191152	8373	3807	145	261776	620417
21	Крашшо-Серень	153910	141447	130000	327046	64927	14182	-	989555	1821067
22	Солнок-Дубока	116858	79848	4000	321035	20001	2074	671	254022	798509
23	Бігарська	173873	227719	70000	721843	11650	18951	15654	517113	1756803
24	Арва	35668	14679	30000	141011	1530	-	-	114923	337811
25	Сепеш	71859	36036	55000	208194	2826	-	-	48599	618514
26	Арад	53510	168765	12000	423558	13936	10836	358	328875	1011838
27	Земплайн	104706	115507	14000	402085	15739	15617	575	287892	996124
28	Сіладь	81464	74288	3000	268769	7976	10078	160	187846	633584
29	Новоград	66948	84421	16000	302653	9210	13554	69	202820	695675
30	Сатмар	147459	94428	2000	472025	11123	5978	2766	260009	995788
31	Гонт	43119	46475	1000	174295	6571	8287	233	33324	170848
32	Шарош	32547	77778	2000	254732	11135	-	-	283599	618514
33	Абауй-Торна	48125	57065	1000	243321	10488	7858	-	236564	604421
34	Нітра	67664	74271	5000	520443	15085	7412	253	214021	905149
35	Барш	42483	28140	2000	196431	5198	3253	16	165426	442947
	ВСЬОГО	3237015	3247342	1624000	8163799	371981	148154	25011	9772106	25627031

Перелік полонин, які знаходяться у володінні казначейства

№ /п	Назва Угорської королівської дирекції лісів	Назва лісового опікунства	Розмір полонин	
			Окремих	всього
1	Марама-рошсїгетська дирекція лісів	М-Сїгет Бочко (Бичків) Кабола –Пояна (Коб. Поляна) Требута Файна Рако Богдан Луки Тїрчова Лунне-Свідовець	213 5 372 4 732,88 811 446 2 126 4 399 8 632 4 116 7 432	38 279,88
2	Сасшебеське Угорське королівське управління лісів	Залатїч Шїмаварош Куджїр Шугаг Готул Бїстра	327,50 5 014,99 5 278,42 156,41 5 677,28 6 272,60	22 727,26
3	Лїптоуйварське головне управління лісів	Теплїцка Фекете-Ваг Шварїн Малужїна Вїходна Лубова Осада	1 685,60 1 583,66 352,48 157,70 6 685,23 988 3 617	15 069,67
4	Коложварська дирекція лісів	Топанфалва Абак Вїдра Істїчо Лапушня Фогараш Гїдегїмус Рекето	179 124,90 123 613,70 603,60 4 517,30 2 164 3 057,30	11 383
5	Буштягазьке (Буштинське) управління лісів	–	10 084	10 084

6	Бестерце-бансьське (Бистрицьське) лісів	О-Гедь Ліпче Сент Андраш Предайна Ставніцка Бенюш	65,20 73,29 1 131,71 4 947,19 3 505,25 128,73	9 851,53
7	Оршовське Угорське королівське управління лісів	Слатина (Солотвино) Огаббутра	28 7 284	7 312
8	Головне управління лісів Надьбаня	Тернчіль Капнік Стрнубулі Тевкіш	1 058 160 33 3 881	5,132
9	Угорське королівське головне управління лісів Унгвар	Тур'я Ремети	2 363	2, 363
Всього				114 891

З вищенаведених порівнянь видно, що, наприклад, в Марамарош-ській області площа, призначена для *вирощування зернових культур*, співвідноситься до площі, що призначена для *вирощування кормів* (при порівнянні яких навіть не наведена площа, яка відведена для штучного вирощування кормів), як 1:5.

В Чікському комітаті 1:3;

В Удваргельському комітаті 1:2;

Бестерце-Насодському комітаті 1:2;

Себенському комітаті 1:2, тощо.

З вищевказаних даних випливає, що загальна площа наших пасовищ на мільйон голдів менша, ніж у Швейцарії, однак, з другого боку, в одній третій частині нашої країни *природа* надає майже таку ж саму можливість для розвитку тваринництва та виробництва кормів, як у Швейцарії. Навіть, як видно з вищенаведеного, загальна площа лук, пасовищ та полонин в дев'яти угорських комітатах відповідає загальній площі лук, пасовищ та полонин Швейцарії.

Перед тим, як підведемо практичні висновки з вищенаведеного, не буде зайвим проаналізувати *грунти, рослинність* і т.д. вищенаведених полонин, бо це дозволить провести аналогію з швейцарськими умовами.

Грунти наших полонин

Що стосується наших *грунтів*, в першу чергу, нас буде цікавити те, з яких утворень походять ті частини гір, які становлять основу полонин?

З цього приводу відомо (а я тут подаю коротко тільки загальновідоме), що найбільша частина південних прикордонних гір, тобто від кордону комітатів Трансільванської частини до Кіралькев, отже, всі Ретези та Барінь, а також Сасшебешські, Себенські та Фогарашські полонини в основному складаються з кристалічно чистих потічків, серед яких головна роль належить гнейсам.

Це означає ті самі утворення, які, наприклад, утворюють в Тиролі та Штирії так звані Центральні Альпи (Гогентауерн, тощо).

В цих місцях вапняки зустрічаються рідко.

Від Кіралькев далі в структурі зовнішнього гірського ланцюга фігурують багато видів утворень. Найчастіше зустрічаються карпатські піщаники, в яких трапляються грубі конгломерати, глина та шари мергелів.

На полонинах Чікського комітату, а також в Бестерце-Насадському, з верхньої частини Олт та Марош на захід, на так званих Гаргітських масивах у великій кількості знаходяться трахіти та трахіти-туфи, а східна частина вказаних обох річок, де фактично кордон Карпат тягнеться в напрямку Румунії, складається з кристалічного сланцю та карпатських піщаників.

Середня маса західно-трансільванських полонин, місцевість витоку річки Самош, тобто комітат Колож і його регіон, також складається з гнейсів та інших кристалічних сланців.

Вледяса в основному складається з трахіту. В так званих трансільванських Рудних горах серед карпатських піщаників, які знаходяться тут у переважаючій більшості, трапляється багато вапняку.

Якщо порівняти ці дані з швейцарськими, то отримаємо наступний результат.

В Швейцарії так звана нижня частина Середніх та Північних Альп базується в основному на вапнякових утвореннях. Від цих утворень абсолютно відрізняються Центральні Альпи, в яких переважає наявність утворень первісних гір, а саме: граніту, гнейсу, слюдяних та амфібольних сланців.

Що стосується зв'язку рослинності з гірською формацією, ми спостерігаємо те саме, що і в Швейцарії. Адже там, де на основі вапняків гумусотворення є достатнім, в таких місцевостях дерен багатший і складається з більш поживних видів трав, ніж у первозданих гірських місцевостях.

Вже з цього короткого огляду виявляється, що по відношенню до формацій ґрунти вказаних регіонів наших Карпат дуже подібні до Альпійських.

Найкращу рослинність забезпечують такі утворення, де гори складаються з легко розсипних сланців, які придатні до утворення глибокого та багатого гумусом ґрунту.

Далі відстежуємо різницю в кліматичних умовах та рослинності, на основі чого зробимо висновок, що наші полонини за якістю пасовищ вважаються гіршими, ніж Швейцарські.

На думку Венцела Густава (Див. «Історія сільського господарства Угорщини», с. 202), використовуваність полонин Угорщини «відрізняється від Швейцарських тим, що за кліматичними умовами та квітучими луками, наші полонини були більш придатні до вирощування баранів та овець».

Я не згідний з даною думкою нашого великого вченого, бо у факті, що наші полонини використовуються в основному для випасання овець, вбачаю тільки первинні умови розвитку. Бо з досвіду розвитку різних полонинних регіонів відомо, що тільки на початку перше місце займають вівці, які з інтенсифікацією економіки все більше відтісняються вгору великою рогатою худобою.

Після хибної заяви вищевказаного нашого вченого нам необхідно детальніше проаналізувати такі питання: на скільки кліматичні умови нашого краю подібні до Центральних Альп? І якими є наші квітучі луки по відношенню до їхніх?

Клімат полонин

Насамперед, розглянемо особливості кліматичних умов полонин на основі відмінних праць Штейблера та Шреттера про рослинність полонин, які були опубліковані в минулому році.

Те, що ми називаємо впливом кліматичних умов, можемо уявити як сукупність повітряного тиску, середньої температури, кількості опадів та переважаючих напрямків вітру.

Особливості полонин полягають в наступному:

1. **Узниженні повітряного тиску.** Відомо, що коли піднімаємось на 172,4 м, середня температура даної місцевості знижується на 1 °С. Наприклад у 1885-у році показник повітряного тиску становив:

В гірській місцевості:

Сепеш комітат	675 мм
Чік комітат	691 мм
Ліпто комітат	705 мм
Арва комітат	716,8 мм

На рівнині:

Гевеш комітат	746,6 мм
Пешт комітат	749 мм
Бач комітат	753,8 мм
Темеш комітат	754 мм

2. Друга особливість кліматичних умов полонин: **зниження середньорічної температури.** Наприклад:

В гірській місцевості:

Середня температура комітату Арва	6,1 °С
« комітату Чік	6,2 °С
« комітату Сепеш	6,2 °С
« комітату Ліпто	6,5 °С
« комітату Брашшо	7,8 °С

На рівнині

Середня температура комітату Гевеш	10,3 °С
« комітату Пешт	10,5 °С
« комітату Бач	10,9 °С
« комітату Бараня	11,0 °С
« комітату Зала	11,1 °С

3. Третій чинник, який може формувати особливість кліматичних умов, виявляється в тому явищі, що в гірській місцевості *опадів* завжди більше, ніж на рівнині.

Якщо кількість опадів у нас в гірській місцевості по відношенню до середнього показника протягом кількох років становить 800-900 міліметрів, навіть у Трансільванії та найвищих точках Карпат більше 900 мм, то на всій угорській рівнині він досягає 500 мм, при цьому здебільшого ще нижчий. Що стосується кількості днів з опадами, цей показник також вищий в гірській місцевості, отже, дощі там частіші, ніж на рівнині.

Наприклад, кількість днів з опадами:

В гірській місцевості:

Комітат Арва	215
Комітат Марош-Торда	207
Комітат Чік	205
Комітат Ліпто	194

На рівнині:

Комітат Солнок	127
Комітат Чанад	121
Комітат Пешт	117
Комітат Гайду	114

Особлива роль кількості опадів в гірській місцевості відводиться снігопадам.

В Альпійських регіонах висота річного середнього снігу (за підсумком висоти різних снігопадів) становить *5-17 метрів*.

Середня висота снігопаду буває:

Вище 400-900 метрів над рівнем моря	1,13 метрів
« 1500-2000 «	6,077 метрів
« 2000-2500 «	10,26 метрів

4. Однією з кліматичних особливостей є склад квітучих лук, а також впливаюча безпосередньо з цього *тривалість сезону випасу*.

Як видно вже з попереднього, чим вище піднімаємось в горах, тим коротшим стає безсніжна пора року і внаслідок цього, тим коротший буде період квітучих лук та сезон випасу.

В Центральних Альпах, за даним показником, який в основному може вважатися базовим і для наших умов, безсніжне літо буває тільки до висоти 1500 метрів.

Вище 1500 метрів, з одного боку, весняні снігопади затримуються допізна, аж до літнього сезону, а, з другого боку, осінні снігопади починаються дуже рано, інколи вже навіть під час літнього сезону.

Отже, на такій висоті майже кожного місяця можна очікувати снігопад.

На основі даних багаторічних спостережень кількість снігопадних днів під час сезону полонинського випасу буває наступною:

на висоті 1600 метрів	15 днів,
на висоті 2000 метрів	15 днів,
на висоті 2500 метрів	19 днів.

На снігопад значно впливає і розташування конкретних полонин.

Наприклад, беремо до уваги дві точки полонин, одна з яких знаходиться на висоті 2400 метрів, а друга – на висоті 1500 метрів, отже, з яких друга знаходиться на 1000 метрів нижче від першої, при цьому виявляється, що на *південному* схилі восени снігопад у верхній точці наступає на 30 днів пізніше, ніж у нижній. А на *північному* схилі сніг ті самі 1000 метрів долає вже за 8 днів.

5. Особливістю клімату полонин є також *інтенсивність сонячних променів*.

Більша енергія сонячного проміння на полонинах може пояснюватись тим, що шар повітря, який тисне на землю, в гірській місцевості менш щільний, і тому менше абсорбує сонячного проміння. Крім того, кількість вмісту вологи у повітрі у високих місцях також є меншою.

Детальні обстеження доводять, що більша частина тепла, яка випромінюється сонцем на землю (в основному 32 %) абсорбується в основному через нижні частини повітряного шару. Як видно з цього факту, полонинські рослини з тепла та світла сонячних променів отримують значно більшу частину, ніж рослини на рівнині.

6. Безпосереднім витоком із вищенаведеного є те, що *різниця між температурою ґрунту та температурою повітря* більша в горах, ніж в низинних місцевостях.

Якщо підсумувати все це, то виявляється, що *кліматичні умови полонин мають наступні особливості:*

1. середньорічна температури нижча;
2. товсті снігові покриви та їх довготривалість;

3. короткий період квітучих лук та часте їх припинення внаслідок снігопаду.
4. висока інтенсивність тепла та світла сонячних променів;
5. відносно висока температура ґрунту;
6. стабільна та відносно висока вологість ґрунту.

Рослинність полонин

Необхідно розглянути також *рослинність* полонин, яка безпосередньо пов'язана з кліматичними особливостями останніх.

Основною властивістю рослинності полонин є те, що всі вони багаторічні. Багаторічність є природним наслідком кліматичних особливостей, бо при їх наявності тільки такі рослини можуть розвиватись, і весною, як тільки розтане сніг, вже стоять наготові до утворення листків.

Специфікою полонин є низький ріст їх флори та густий листяний покрив.

Ці явища так само вказують на те, що рослини пристосовуються до природних кліматичних умов і, як було вказано, оскільки температура ґрунту вища за температуру повітря, рослини аж прилягають до ґрунту.

В подальшому ми спостерігали також, що снігопад часто буває навіть в період повного цвітіння лук. В таких випадках кращий захист під снігом знаходять низькі рослини.

На рівнинних луках домінуючим кольором є зелений, а на полонинах перед нами представлена різнобарвна картина.

Дерен полонин здебільшого складається з зовсім інших трав, ніж на низинних пасовищах. Помітна різниця між травами полонин та пасовищ рівнини виявляється в більш ніжній структурі та в більшій соковитості трав під впливом кліматичних умов полонин.

Я не маю за мету детально обговорювати окремо Центральні Альпи та квітучі луки Карпат, а бажаю тільки підкреслити, що при однакових ґрунтах та однаковій висоті над рівнем моря різниця між рослинністю обох місцевостей виявляється в тому, що на добре підживлених та доглянутих дернах швейцарських Альп переважають благородні трави в порівнянні з нашими кволими первісними пасовищами.

Отже, після всього сказаного, беручи до уваги територію, ґрунти та рослинність наших полонин, вважаємо повністю обґрунтованим застосування спеціальних заходів для їх економічного розвитку.

Подібно до теоретичних висновків, такі ж результати дають і мої практичні спостереження, які я звіряв з думками швейцарських, арійських, чи тірольських спеціалістів, котрих я мав можливість ознайомити з нашими полонинами різних частинах країни. Я зробив спробу переселити цих спеціалістів до нас у якості підприємців для використання їх на вже існуючих сироварнях як найманих фахівців із сировиробництва.

Їх однакова думка така: трав'яний покрив наших полонин так само підходить для використання полонин, як і альпійських; а з погляду розташування наших полонин вони є навіть більш придатними, бо легкодоступні і менш скелясті, ніж більшість альпійських пасовищ.

Звичайно, тут не можна не брати до уваги, що рослинність наших полонин тільки в тому випадку може бути подібною до альпійської, якщо вона буде так само доглянута та підживлена, бо без цього рослинність ані тут, ані там не зможе давати ані благородних видів трав, ані високої їх врожайності.

Отже, ми наблизилися до того моменту, щоб наші полонини віднести до одних із тих регіонів, які різняться рослинністю.

Користуючись вищевказаною системою Штеблера та Шреттера, щодо поділу гірської місцевості на 4 регіони, вони можуть бути прийнятими і в нас:

1. Окультурений регіон (тобто зона пагорбів). Характерним для даного регіону є розвиток виноградарства.

2. Регіон листяних лісів (тобто гірська зона). Цей регіон від верхніх меж виноградників розповсюджується аж до верхніх меж букових лісів.

3. Регіон соснових лісів (тобто зона нижніх полонини). Цей регіон лежить від верхніх меж букових лісів аж до висоти, в яких ріст дерев вже припиняється.

4. Регіон полонин. Цей регіон починається з тих висот, де ріст дерев вже припинився, і розповсюджується аж до гірських висот. В цьому регіоні ростуть вже тільки низькі кущі та багаторічні трави.

Вище нього знаходиться «регіон снігу», який вже не є цікавим для теми нашого повідомлення.

Класифікація полонин

Стосовно класифікації полонин розрізняємо наступні:

1. Нижні полонини (від 600 метрів висоти аж до 1200 м висоти).

2. Середні полонини (1200 м – 1800 м).
3. Верхні полонини (від 1800 м вгору аж до снігової зони, тобто аж до висоти 2400 м).

У таких місцевостях, де систематично ведеться полонинне господарство, розташовані «нижні полонини»: весною, поки більш високі зони ще вкриває сніг, для худоби тут надають перші пасовища. Якщо на «середніх полонинах» вже розтанув сніг і худобу внаслідок цього переганяють вище, тоді «нижні полонини», де розташовані житлові будинки і хліви, і які добре є підживленими, далі використовуються вже тільки як сінокоси.

Худоба, що випасається на середніх полонинах, навіть при можливих короткочасних снігопадах не буде вимушена спускатися нижче, і повернеться на нижні полонини аж в кінці сезону випасу, коли її з більш високих територій снігопад відтіснить донизу.

Доти на нижніх полонинах трава вже буде скошена, таким чином, ця зона щороку використовується тричі.

Середні полонини по-іншому називають ще «полонинами корів». Вони є основним місцем перебування корів під час сезону випасу.

Третя зона, тобто «верхні полонини», в основному призначені для випасу молодняку ВРХ та овець.

Якщо цю класифікацію застосовувати до наших полонин, то отримаємо приблизно наступну картину:

	Нижні полонини	Середні полонини	Верхні полонини
Всі пасовища полонин комітату Чік	15 %	80 %	5 %
« « комітату Марамарош	15 %	70 %	15 %
« « комітату Гуняд	20 %	70 %	10 %
« « комітату Крашшо-Серень	50 %	30 %	15%
« « комітату Гаромсейк	30 %	70 %	–

Враховуючи розташування за висотою, подаємо комітати в наступній послідовності:

1. Комітат	Сепеш	з полонинами висотою	2600 метрів
2. Комітат	Гуняд	« «	2000-2500 метрів
3. Комітат	Фогараш	« «	2200-2500 метрів
4. Комітат	Брашшо	« «	1900-2300 метрів
5. Комітат	Себен	« «	1900-2500 метрів
6. Комітат	Ліпто	« «	1900-2400 метрів
7. Комітат	Демео та Кіш-Гонт	« «	1900-2300 метрів
8. Комітат	Бестерце-Насод	« «	2000-2200 метрів
9. Комітат	Крашшо-Серень	« «	1900-2200 метрів
10. Комітат	Марамарош	« «	1800-2000 метрів
11. Комітат	Марш-Торда	« «	2000 метрів
12. Комітат	Арва	« «	2000 метрів
13. Комітат	Зольом	« «	2000 метрів
14. Комітат	Колож	« «	1850 метрів
15. Комітат	Торда-Араньош	« «	1850 метрів

З погляду *використовуваності полонин* найсприятливішими є умови тих комітатів, в яких найбільше «середніх полонин».

З погляду *використовуваності середніх полонин* комітати розподіляються в наступному порядку:

Комітат	Чік
«	Марамарош
«	Гуняд
«	Торда-Араньош
«	Алшо-Фегер
«	Туроц
«	Зольом
«	Дьемер та Кіш-Гонт

«	Колож
«	Марош-Торда
«	Берег
«	Бігар
«	Себен
«	Арва
«	Брашшо-Серень
«	Ліпто
«	Удваргель
«	Бестерцед-Насод
«	Фогараш
«	Брашшо
«	Тренчен
«	Барш

Економічне значення кращого використання полонин

Після цього всього, беручи до уваги умови використання виключно приватних полонин, бачимо наступні економічні переваги цільового освоєння полонин у майбутньому.

Насамперед, ідучи цим шляхом, національна економіка нашої країни отримає нові території, які ще належним чином не використовувалися. Метою є зв'язати економіку гірських полонин з економікою рівнинних місцевостей. Оскільки полонини використовували в основному з року в рік тільки для вівчарства, необхідно створити і розвивати там інфраструктурну базу для господарювання. З другого боку, слід зміцнювати та збагачувати економіку долин шляхом приєднання здобутих нових територій до вже існуючих економічних центрів.

В цьому відношенні помітно виділяються дві особливості в економіці полонин.

Загально відомо, що провідну роль у нашому сільському господарстві відіграє вирощування ВРХ. З погляду вирощування худоби, саме цей

вид полонинного господарювання є неперевершено важливим. Одна з швейцарських приказок якраз доводить цю важливість: «Де немає полонин, там немає корів».

Вирощування ВРХ становить найцікавішу, найбільш мистецьку, можемо навіть сказати поетичну діяльність усього сільськогосподарського підприємництва. В сфері вирощування ВРХ найпередовішими є ті країни, які володіють полонинами. Там сезон випасу худоби на полонинах є найважливішою подією року. Весною вигнана худоба рясно біжить по довгій дорозі на полонину, і, якщо навіть сезон випасу на полонині триває всього 2-3 місяці, в переважній більшості вона здатна повернутись назад в такому стані, що часто навіть власний господар не впізнає її.

Головна таємниця кількостолітнього безпрецедентного успіху тваринництва Швейцарії – куди приїзять з року в рік тваринники всієї Середньої Європи та заокеанських країн за селекційним матеріалом, які платять за одну корову 600-800 франків, а за одного бика 1000-1500 франків, а отже, охоче сплачують подвійну, або навіть потрійну ціну від наших – криється виключно в полонинах.

Другим центром тяжіння економіки полонин є *молочне господарювання*, про яке відомо, що в воно по праву визнане найприбутковішою галуззю.

За винятком поодиноких господарств, які знаходяться у щасливих умовах, коли можуть реалізувати продукцію без посередника напряму споживачу, для решти підприємств молочної галузі наявність полонин становить найнадійніший їх фундамент. На якість молочної продукції в значній мірі впливають *кормові рослини*, як правило, соковиті полонинські трави надають молочній продукції такого смаку, якого в інших умовах досягти неможливо.

Відомий на весь світ ементальський сир «король сирів» можна купувати і в рівнинних місцевостях, але такий сир, як Швейцарський, з відмінним смаком, окрім Швейцарії, можна виготовляти тільки в полонинних місцевостях.

Отже, напрямком подальшого розвитку в цих місцевостях може служити підтримка вирощування ВРХ та виробництва сиру і збуту молочної продукції.

Наявність 1 ½ мільйонів голдів полонин, призначених для тваринництва, становить для нашого сільського господарства надзвичайну вагу.

Велика цінність цих площ, на сьогодні ще докінця не визначена. Наприклад, на полонини сьогодні переважно виганяють таких тварини, які

в попередню зиму із-за відсутності хлівів зимували під відкритим небом, або утримувались при найбільшій кількості кормів і зачали.

З іншого боку, полонини забезпечують всі ці переваги тільки за наявності потрібного догляду за ними, про що було сказано вище. Зрозуміло, при нинішніх обставинах ми не мали змоги встановити всі ті прекрасні впливи полонин, які при дотриманні умов їх використання відкривають їх особливу цінність.

Але настане час (а якраз метою всього сказаного і є пришвидшення цього процесу), коли ми визнаємо полонини безцінним скарбом вітчизняного сільського господарства. Водночас це буде найдієвішим засобом підвищення життєвого та освітнього рівня гірського населення. Хоча окремі промислові підприємства, відкриття нових кар'єрів, підприємств з обробки деревини, і т.д. тимчасово можуть підвищити доходи населення гірських місцевостей, *але з економічної перспективи вони не матимуть такого широкого системного впливу ані на неухильне підвищення життєвого рівня населення, ані на підвищення рівня освіти, як кроки, спрямовані на те, аби навчити обробляти ту землю, на якій людина народилась і до якої протягом всього життя вона прив'язана. Ці кроки необхідно здійснити з урахуванням економічного, кліматичного та інфраструктурного стану місцевості.*

Якщо розвивати народну освіту і культуру, освічувати таємничим відблиском лампадки прогресу цю досі практично невідому і несходжену місцевість, крім чисто економічних переваг, ще будемо мати багато інших наслідків, серед яких бажаю коротко відмітити тільки один.

Серед різних національностей населення Угорщини їх походження може бути найдетальніше дослідженим саме у цій місцевості, бо в цих покинутих регіонах століттями не змінювались стиль будівництва, одяг, оздоблення та орнамент меблів, інших предметів побуту, стиль життя, вид діяльності, звичаї та мораль, побут і світогляд.

В цих регіонах всі будівлі, вся домашня худоба, кожна людина, з якою зустрічаємось, з етнографічної точки зору мають подвійну цінність тому, що у своєму роді вони представляють первісну форму. Характер та звичаї русинів, секелів, товтів та чангів, які збереглися тут у найчистішому вигляді, сьогодні найліпше можна вивчити саме в цих регіонах.

Це явище є дуже важливим в наш час, оскільки з дня на день бліднуть і нерідко зникають без сліду ті докази, які освітлюють внутрішнє життя та походження цих народів.

Наведу тільки одне питання даної сфери, яке ще і досі належним чином не вивчене. Це питання походження румунів, для виявлення яких найважливіші та найнадійніші свідчення подають якраз ті «берсани», або «чобани», які протягом століть населяють зі своїми вівцями наші трансільванські полонини.

Для олагських вчених, які проголошують тотожність сьогоднішнього олагства із давнім дакійським римлянством, які примушують співати в нашому найближчому селі «народні балади», виготовлені щойно на письмовому столі, аби їх післязавтра «відкрити», як свідчення багатомістової історії олагської нації... Їм ледве вдалось проникнути до даної місцевості.

Очевидно, що «Castra romana /Кастра Романа» знайдена і збережена на полонинах комітату Гуняд належить до тих багатьох історичних скарбів, прихованих в цьому регіоні, які важко переоцінити.

Чим швидше зростатиме освітній та культурний рівень даних регіонів і чим вищою буде активність життя в цих місцевостях, тим цей регіон полонин буде доступніший для цільового освоєння.

Два чинники, які сприяють майбутньому

Перед тим, як назвати заходи, що сприятимуть зростанню економічних відносин у полонинах в майбутньому, вважаю за необхідне вказати на чинники, кожний з яких доводить, що все залежить тільки від нас: чи бажаємо витягнути вказані регіони з стану застою, або і надалі хочемо тримати їх у глибокому сні по нинішній день?

Надихаючий досвід, який можемо почерпнути зі швейцарських економічних відносин, є той незаперечний факт, що при всіх подібних ініціативах *тільки перший крок вважається важким*.

Якщо перебороти початкові труднощі, то подальший прогрес наступає відносно швидко.

Наприклад, у Швейцарії, ефективне використання площі, призначеної для вирощування кормових культур (в основному стосується полонин) збільшення виробництва сиру, і, нарешті, та висока позиція, яку експорт сиру займає на сьогодні в статистиці товару та економічному балансі країни, були досягнуті тільки в останні десятиліття.

У 1822-у році у всій Швейцарії, отже 68 років тому, діяло всього дві сироварні, а сьогодні – вже 2500.

В Ааргунайському кантоні у 1850-у році було всього 4 сироварні, які діяли і взимку, і влітку, а у 1887-у році – вже 110.

В Турдауйському кантоні у 1885-у році діяло всього 7 сироварень, а у 1887-у році – вже 131.

Подібним темпом, відносно з незначної кількості зростав і експорт сиру.

Експорт сиру Швейцарії у 1840-у році становив 5 000 центнерів.

1851	50 000	Центнерів	вартістю 4,3	мільйонів франків
1864	90 000	«	вартістю 12,6	мільйонів франків
1874	200 000	«	вартістю 34,1	мільйонів франків
1884	250 000	«	вартістю 37,4	мільйонів франків
1887	278 000	«	вартістю 40,6	мільйонів франків

В такому ж темпі за короткий період зростало і поголів'я ВРХ, не тільки в кількісному відношенні, але і в якісному.

З вищенаведеного видно, що Швейцарія всього за 30-40 років досягла ту домінуючу роль у сфері виробництва сиру, яку займає нині. Рівень використовуваності лук, пасовищ та полонин за цей час досяг досконалості.

Але давайте візьмемо до уваги той безсумнівний факт, що нині незмірно більше засобів знаходиться у нашому розпорядженні, щоб підняти вказану галузь сільського господарства на більш високий сучасний рівень, ніж дотепер. Звернемо увагу також на незаперечний факт, що ті країни, які пізніше опановують певну галузь, завжди мають перевагу принаймні в тому, що можуть перейняти готовий досвід інших і, таким чином, убезпечитися від застарілих поглядів, вільно йдучи вже апробованим шляхом, і внаслідок цього, розвиваються швидше. Зважаючи на все це, а особливо, беручи до уваги і те, що якраз при таких первісних та відсталих умовах певних регіонів, на відміну від загального стану країни, організаційне та підтримуюче сприяння держави за короткий час дійсно може створити диво. Отже, *сміливо можемо сказати те, що подібного результату, якого Швейцарія досягла протягом 40-50 років, в наших умовах, якщо бажаємо займатись цим серйозно, цього можна досягти протягом наступної чверті століття.*

Наступний чинник, який заохочуюче впливає стосовно нами виконаної праці в даній сфері, полягає в тому, що ми вже нині зробили тяжкий перший крок. Хоч і фрагментарно і в незначній мірі, проте вже роками запроваджується ініціатива для упорядкування полонин.

Хто в майбутньому буде писати історію економічного розвитку Угорщини, той з вдячністю згадуватиме одного чоловіка, який, на відміну від звичаїв германських народів, котрі про своїх визначних осіб згадують тільки тоді, якщо їх вже немає серед живих – хоча він нині ще живий і має слава Богу міцне здоров'я. Маю на увазі *Лоня Яноша*, високоповажного головного наглядача Марамарошського комітату, який ще 1 ½ десятиліть тому, своїм прозірливим досвідом економіста розпізнав особливість свого комітату і був першим в нашій країні, хто в інтересах підйому економіки полонин зробив перший крок.

Уряд з тих пір, і особливо в останні роки, в трьох різних точках наших Карпат розгорнув заходи по покращенню стану полонин, а саме в комітатах Марамарош, Чік та Крашшо-Серень.

Цю важливу нову сільськогосподарську галузь – освоєння «полонинних господарств» уряд вважав за потрібне розпочати шляхом демонстрації конкретного прикладу для зацікавлених і переконати їх у прибутковості такого очевидного господарювання.

А для практичного унаочнення напрошувалися два методи:

Перший полягав у тому, що там, де серед місцевого населення спостерігався певний потяг до інтелігентності та освіти і культури, там населення прагнуло до створення «кооперативів». Отже, уряд спонукав населення, а при потребі, навіть і шляхом надання допомоги, аби в цій сфері спільними зусиллями здійснити мету, котру окремо ніколи не досягли б.

Другий спосіб надання наочного прикладу полягав у тому, що закордонні підприємці, які походили з тих регіонів, де гірське та полонинське господарювання вже століттями велось на високому рівні, поселялись у наших полонинських місцевостях і спільно, вирощуючи худобу та виробляючи сир, крок за кроком піднімали внутрішню економіку.

Цими двома способами, особливо другим, вже досягнуто таких успіхів, на яких мені варто зупинитися детальніше.

Маю на увазі проект, здійснений на Марамарошських казначейських пасовищах.

Казначейство на Марамарошських полонинах понад 1 ½ десятиліть тому запланувало створити зразкове полонинське господарство. Там вже наприкінці 70-х років, на акціонерній основі утримуване через

надання державної субсидії протягом декількох років господарство не могло дати прибуток і щороку виходило збитковим.

Міністерство землеробства у 1885-у році всю територію полонин надало в оренду одному швейцарському підприємцю. Договір було укладено на 10 років. В перші п'ять років територія була передана для безоплатного користування, а на останні 5 років була визначена орендна плата, яка з року в рік зростала і на десятий рік досягла подвійного розміру того, яка поступила з тої площі, ще перед тим, як акціонерне товариство отримало його в користування.

Підприємець договірно зобов'язався, що закупить і утримає за власні кошти все поглів'я ВРХ, яке необхідне для ефективного використання даної площі, а також за власні кошти побудує хліви, житлові будинки, сироварні, дороги, які з'єднають окремі частини полонин та виконає всі роботи, пов'язані з покращенням полонин. В договорі було також вказано, що ці інвестиції зі строком закінчення орендного договору перейдуть у власність казначейства, за винятком, якщо договір не буде продовженим після підвищення плати за оренду.

За цей період, тобто 4 ½ роки, підприємець з величезним напруженням сил, безприкладною наполегливістю (враховуючи і вартість одного маєтку, який купив по сусідству з орендованою площею, для збільшення виробництва кормів) до нинішнього дня з *капіталовкладенням сумою 75 000 форинтів* досяг того, що в цьому місці наших Карпат сьогодні створено полонинське зразкове господарство, подібне до якого не знайдемо ані по цей бік Карпат, ані з другого боку.

Куди досі мав доступ тільки олазький вівчар зі своїми отарами, лісник або інколи деякий заблукалий мисливець на ведмедів, там нині в солідно збудованому хліві знаходиться прекрасно доглянуте цінне 200-голове поголів'я худоби в дивовижно хорошому стані. Частину пасовищ, завдяки дбайливому підживленню, перетворено в сінокіс, який дає в три, а то й учотири рази більший урожай, ніж був до того.

Багатий урожай у зразковому полонинському господарстві особливо здивував у посушливий минулий рік, адже вздовж усіх Карпат ледве було урожаю сіна, внаслідок чого поголів'я худоби в Карпатах нині становить менше половини у порівнянні з іншими зимами.

У вищенаведеному полонинському господарстві життя кипить не тільки влітку, а навіть і взимку. Багато слуг, зручно облаштовані житлові будинки, нормальний водопровід, задовільний стан доріг характеризують стан, який підкреслює, що на досі покинутій місцевості нині діють

кмітливі та розсудливі люди, які все роблять заради того, щоб використавши природою надані умови, з року в рік підвищувати цінність даних територій.

На полонинській сироварні виготовляється найцінніший та найбільш благородний вид сиру, так званий «ементальський» сир, в такій кількості та якості, як наприклад в гірській зоні Австрії (Тиролі, Варарлберзі, Карінтіані, тощо) – хоч їх молочне господарство на ціле століття є давнішим.

Отже, в даному Марамарошському випадку, як і в інших започаткуваннях, крім конкретного місцевого успіху, було досягнуто, що у згаданій місцевості орендна оплата полонин збільшилась. Було досягнуто і те, що в цій місцевості з'явилися бажаючі наслідувати дане успішне підприємство і в своїх полонинах.

На кінець, без сумніву, що після цих ініціатив загальний життєвий рівень народу в цій місцевості з часом буде підвищуватись на радість усім.

Заходи на підтримку економічного розвитку полонин

Підсумовуючи, коротко перерахую ті заходи, які на мою думку, мають бути підтримані, якщо в інтересах упорядкування та підвищення господарств полонин бажано здійснити програмний послідовний вплив.

I. Заходи Закону про ліс від 1879-го року і особливо розпорядження міністра землеробства від 1883-го року стосовно «охоронних лісів» в інтересах тваринництва мають бути переглянуті, після чого в них належним чином має бути визнано важливість господарського використання полонин, оскільки важливі інтереси тваринництва у гірській місцевості не тільки не беруться до уваги, а навіть їм суперечать.

Якщо Законом і розпорядженням вказані площі дійсно будуть визнані «охоронними лісами», то автоматично *майже всі без винятку полонини будуть вважатися частиною «охоронних лісів»*. Адже майже кожне полонинське пасовище, розташоване серед лісів, кущів та чагарників.

У зв'язку з цим, наша позиція однозначна: хоча полонини розташовані над лісами на великій території і здебільшого неперервні, однак серед них є також, ніби галявини великого розміру розкинуті в лісах – *всі*

вони дійсно являються існуючими полонинами і мають бути збережені в інтересах тваринництва. Отже, їх заліснення за титулом «охоронні ліси» має бути припинене.

Винятками з цього, звісно, є ті території, які внаслідок вимивання та інших природних катаклізмів, мають бути залісеними.

Стосовно винятку із даної пропозиції, на основі нових таких спільних домовленостей, в яких однаково представлені інтереси тваринництва та лісництва, на тих стрімких схилах полонин, де це є необхідно, мають бути створені «охоронні лінії»; при цьому великі галявини в лісах мають бути збережені. Між лісовими галявинами мають бути визначені зв'язуючі просіки шириною 30-35 метрів.

Не вважаю необхідним окремо підкреслювати, що я не бачу конфліктів інтересів між лісівництвами та полонинськими господарствами, адже інтереси обох економічних галузей стосовно даної проблеми є тотожними, оскільки існує однакова потреба, проводити антиерозійні заходи з висадженням «охоронних лісів» та ліквідації голих місць, позбавлених всякої рослинності як в лісах, так і в полонинах.

Крім того, вже навіть та виняткова увага, з якою кожна ініціатива в сфері полонинського господарювання досі була прийнята зі сторони лісової галузі (без винятку зверху аж до нижнього ступеня), є безцінною гарантією стосовно майбутнього, яка дає надію на те, що у цьому питанні вдасться спільно знайти правильний шлях.

Але, врахуймо факт, що тоді, коли Закон про ліс набув чинності, не були взяті до уваги належним чином інтереси ані тваринництва, ані господарського використання полонин. Зважаючи на це, виявляється необхідним, що розпорядження стосовно створення «охоронних лісів» по відношенню до нинішньої ситуації мають бути змінені і уточнені.

II. З метою упорядкування господарського використання полонин одним із основних заходів має стати створення *реєстру полонин*.

Такий реєстр полонин передбачає, крім обліку самих полонин, також збір точних даних про розміри площ, їх якість, про кількісний склад поголов'я, яке випасається на них, а також про нинішню використовувальність полонин.

Це вкрай необхідно зробити, адже полонини багатьох комітетів помилково вказані як ліси.

Зразком для нашого реєстру може послужити австрійський довід, де під фаховим керівництвом радника уряду Калтеггера упродовж

останніх 15 років готується велика праця про економічні відносини в полоніах Австрії. Ця робота заслуговує якнайвищої оцінки, більше того, жодна країна (навіть Швейцарія) не може похвалитися чимось подібним.

III. Третій захід полягає у наступному: *майнові відносини* у нас постійно змінюються, із-за чого колись спільно використовувані володіння нині вже майже всюди підпадають під розподіл, за принципом «*пропорційності*».

Наскільки це явище може бути визнаним корисними та економічно вигідним стосовно ріллі, настільки воно є шкідливим і небезпечним з погляду цільового використання пасовищ.

Проект закону про нагляд за полями, який нині готується, тільки частково зможе вирішити позитивно це ще досі не розв'язане питання, оскільки § 48 вказує на те, що для розподілу таких пасовищ, які досі використовувались спільно, необхідно буде одержати спеціальний дозвіл міністерства землеробства.

Запровадження перелічених вище заходів для поліпшення господарського освоєння полонин є недостатнім. Крім них, необхідно обов'язково обмежувати спеціальними умовами і перешкоджати спробам розподілу пасовищ, які перебувають у спільному користуванні (навіть якщо спільно вони ніколи не використовувались).

Наскільки важливим з економічної точки зору є вирішення цього питання саме таким чином, видно з прикладу історичного розвитку майнових відносин у полоніах Швейцарії: там століттями *всі полонини є приватною власністю, але з часом, підкорившись логіці їх найефективнішого використання, вони стали спільними*.

IV. Необхідно підкреслити, що у питанні про віднесення (власність) полонин значна *частина заходів* лягає на плечі державі. Оскільки невелика частина полонин перебуває у власності казначейства, а гірське господарювання в цій місцевості зосереджене в руках переважно дрібних землевласників, то тут немає звідки взятися позитивному прикладу сучасного господарювання, характерному для середніх і великих господарств.

Якщо поставимо питання, яким чином держава має заохочувати до господарювання у цій сфері, то найоптимальнішою є система оренди в Марамарошському комітаті, яка відслідковується з 1885 року. Завдяки оренді казначейство без жодного капіталовкладення і не надаючи фі-

нансової підтримки, поступово може вирвати ситуацію з існуючих первісних умов. А продумані полонинські господарства, спільно з розвиненим тваринництвом та молочним господарством відносно за короткий термін і майже без дотацій докорінно змінять економіку полонин.

Крім того, з метою більш досконалого використання цих територій, для чого місцеве населення ще не достатньо зріле (ось чому відмовляємося від практики залучати східних сусідів, які знаходяться на нижчому щаблі інтелектуального розвитку, маю на увазі румунських «берсанів»), доводиться підвищувати культурний рівень їх мешканців шляхом залучення професійних навиків та капіталу жителів «західних» гірських місцевостей.

Подальші допоміжні заходи для підвищення рівня господарського використання полонин полягають в наступному:

V. Якщо у певному регіоні протягом кількох років успішно діятиме зразкове полонинське господарство, як наприклад, вищезгадане зразкове Марамарошське господарство, то на його базі будуть організовані практичні *навчальні курси*, для відвідування яких буде запрошуватись місцеве населення. З метою заохочення будуть надаватися стипендії за рахунок держави, приватних кооперативів, або з інших джерел.

VI. Законодавчо врегульований спосіб використання території повинен стати єдиною основою діяльності полонинських господарств.

В Швейцарії спосіб господарського використання полонин ще в XIII ст. регулювався народним звичаєвим правом, яке у XIV ст. було закріплене в Законі.

В нашій країні нині ми поки що стоїмо на порозі вирішення питання юридичних відносин у полонинському господарюванні та скотарстві. Але вже сьогодні є очевидним, що в окремих, важливих з точки зору полонинського господарювання, комітатах необхідно упорядкувати умови користування полонин згідно з правилами та розпорядженнями.

В цьому відношенні найважливішими видаються наступні аспекти:

1. На всіх полонинах має бути визначена *максимальна кількість худоби, що випасається*.

2. Має бути заборонено, *щоб різні види худоби випасались разом*: для кожного виду худоби має бути окрема територія випасу для ВРХ, копей та овець, а також і кіз.

3. Має бути заборонено, щоб вся площа, виділена під випас, використовувалась одночасно: має бути встановлена певна черговість.

4. В звичайному полонинському господарстві необхідно зводити хліви, а для персоналу будувати будинки.

5. Для збереження поголів'я худоби необхідно, щоб на всіх пасовищах були захисні дерева та місця відпочинку, під які стадо, що випасається, мало змогу сховатися від палючого проміння сонця, зливи та снігопаду, а також необхідно потурбуватись на всіх площах випасу про наявність питної води.

6. Найважливішим серед робіт по окультуренню полонин є їх очистка від чагарників та каміння. Після цього необхідно осушити борта, засипати вимивини, тощо.

7. Під правильним використанням полонин слід розуміти і їх цільове підживлення.

8. Нарешті, підкреслюємо, що використати належним чином переваги ферми, збудованої на полонині, можна тільки в тому, якщо дороги, які ведуть з долини на полонину, будуть утримуватися в належному стані.

Я вважав за потрібне навести саме таку кількість необхідних заходів для упорядкування господарських відносин у полонинах.

VII. По відношенню до розвитку полонинського господарювання я бажав би ще вказати на такий важливий чинник, як боротьба з хижакими. Я намагався встановити збитки, спричинені хижакими. Вдалось отримати дані з території 456 662 голдів.

На основі цих даних на вищевказаній площі вдалось з'ясувати загальну кількість втрачених тварин, яка становить 1 068 голів ВРХ та 4 533 гол. овець.

Однак слід зважити на те, що мова йде тільки про 456 662 голдів, тобто менше третини всієї території полонин, а також і на те, що подібні дані збираються рідко і не фіксуються точно. Фактом є і те що навіть «берсани», які перебувають на пасовищах постійно, не в змозі у кінці сезону визначити кількість втрачених овець. Підсумовуючи всі дані, які я зібрав особисто протягом року з усієї території полонин, тобто з 1 ½ мільйонів голдів, число худоби, втраченої від хижаків на угорській частині Карпат оцінюю в кількості 3-4000 гол ВРХ та 15-20 000 гол. овець.

В інших країнах за знищення хижаків офіційні органи дають винагороди, а у нас, в урочищах Гергейнського, Марамарощського та Гу-

нядського комітатів знищення хижаків майже зовсім заборонене, навіть носіння зброї охоронцям стад і отар заборонено, хоча це необхідно з огляду безпеки власного життя та стада.

VIII. До важливості господарського використання полонин та для покращення на полонинах сучасного господарювання можна привернути увагу тим, що в майбутньому в *господарських навчальних закладах* необхідно викладати предмет «полонинське господарство» навіть і з невеликою кількістю годин. Бажано, щоб кожен мислячий господар і в наших навчальних закладах мав змогу отримати основи знань даної професії.

IX. І нарешті вся ця діяльність дасть результат і полонинські відносини будуть підняті з нинішнього жалюгідного їх стану, всі вище накреслені заходи будуть виконані тільки в тому разі, якщо всі ініційовані справи, а також контроль за їх виконанням будуть *зосереджені в одних руках*.

Міністерство сільського господарства роками вже є піонером на цьому шляху.

Донині тільки в кількох місцевостях проводилася діяльність в цьому напрямку, а тому сприятливі умови склалися тільки в цих небагатьох місцевостях. Якщо ми і надалі настільки повільно продовжуватимемо рухатись в даному напрямку, то у більшій частині нашої гірської місцевості позитивні зрушення навіть через десятиліття не будуть помітними.

Отже, необхідно, щоб ця акція, яка передбачає фундаментальні зміни у господарських відносинах в гірській місцевості та полонинах, стосувалась не тільки певних місцевостей, але була поширена на всі Карпати.

З цієї причини, бажано, щоб відділ тваринництва міністерства землеробства, який охоплює всі заходи, спрямовані на розвиток молочно-го господарства, розширив свої повноваження на господарства полонинські і таким чином став єдиним центром управління. Бажано, щоб усі заходи проводилися якомога ширше та енергійніше, аби за відносно короткий час була виправлена бездіяльність, котра триває століттями.

В нинішньому парламенті при обговоренні бюджету для сільського господарства заява, зроблена керівником даного міністерства, дає надію, що ці занедбані регіони, внаслідок збільшення дієвої та систематичної економічної їх підтримки, піднімуться з нинішнього жалюгідного стану.

Цим самим, нарешті, вдасться покінчити з тим ганебним фактом, що в нашій сільськогосподарській державі з декількох найголовніших видів сільськогосподарської продукції, як наприклад молочної галузі, імпорт нині все ще становить 1 ½ мільйонів форинтів.

Настав час, щоб родючі, багаті на трави гори та долини Карпат площею майже 3 000 мерфельдів /миль/, були використані відповідно за економічним призначенням, визначеним природою.

Століттями володіємо даною гарною Батьківщиною, але до нинішнього часу не вдалось нам повністю оволодіти нею.

ПІДСУМОК

Своїм викладом я намагався вказати лише на один із безлічі скарбів, які ще залишаються прихованими від нас. Всі, хто ласкаво погодився вислухати мене визнають, що перед нами відкривається унікальна можливість збагатити нашу економіку новими продуктивними землями шляхом цільової підтримки сільського господарства у полонинських районах країни.

Іншими словами, більш дієво підвищити життєвий рівень та податкоспроможність населення гірського регіону не можна.

Ми в боргу перед мешканцями Карпат, а намічені заходи, з точки зору справедливості, допоможуть вирівняти життєві стандарти у віддалених гірських районах всупереч зростаючим проявам централізації економіки.

Ніколи не забувайте, що ця країна стане дійсно великою, могутньою та непереможною тільки в тому випадку, якщо буде мати жваве життя не лише в центрі, але якщо і в найвідділеніших прикордонних регіонах та кож відкриємо шлях до послідовного прогресу!

Наукове видання

Едмунд Еган

ЕКОНОМІЧНІ МОЖЛИВОСТІ НАШИХ КАРПАТ

Переклад з угорської – **Зоя Товт** (с. Бене, Берегівський р-н)

Редактор – **Павло Чучка, к.ф.н.** (м. Ужгород)

Набір – **Євген Яценко** (м. Ужгород)

Дизайн обкладинки – **Степан Олаг**

Верстка – **Рената Реш**

У авторській редакції

Оригінал-макет виготовлено в “Поліграфцентрі “Ліра”

Серія ЗТ № 24 від 7 листопада 2005 року.

Підписано до друку 12.04.2010 р. Формат 64х90/16.
Папір офс. Друк офс. Гарнітура Murgiad Pro. Ум.друк.арк. 3,5.
Тираж 2000 прим. Замовл. № 393.

Віддруковано в “Поліграфцентрі “ЛІРА”:

*88000 м. Ужгород, вул. Митрака, 25.
Серія ЗТ № 24 від 7 листопада 2005 року.*